

MELITA RICHTER MALABOTTA

*Facoltà delle Scienze della Formazione, Università di Trieste, Trst
melitarichter@libero.it*

Feminizacija migracijskih tokova i aspekti integracije na području Trsta i Regije Furlanija–Julijska krajina

SAŽETAK

Talijansko društvo proživljava duboke strukturalne demografsko-kulturološke promjene: od zemlje emigracije postaje zemljom intenzivne imigracije. Pretpostavljajući dvije osnovne karakteristike migracijskih tokova koje su sve vidljivije u zadnjem desetljeću – *feminizaciju* i *unutarnju diversifikaciju* univerzuma *migranti*, ovaj prilog je nastojao ukazati na tipologiju tržišta (karakterističnu ne samo za Italiju već i za druge mediteranske zemlje Europske unije) koja pridonosi rodnom diferenciranju rada stranaca te se posebno bavio položajem žene imigrantkinje u procesu integracije u autohtonu zajednicu. U tom kontekstu analiza je usmjerena na Pokrajinu Furlanija-Julijska krajina i na grad Trst koji pokazuju posebnosti u prihvatu novopridošlih među kojima je najbrojnija populacija iz zemalja bivše Jugoslavije (uglavnom Srbije). Autorica podsjeća na bližu povijest dinamike talijansko-jugoslavenskih odnosa, na značaj granice i prekograničnih dnevnih migracija u kojima mahom sudjeluje ženska radna snaga i na multikulturalnost Trsta kao graničnog grada. Promatrana je također tzv. stabilna migracija koja raste uslijed »obiteljskog sjedinjenja« zbog čega je broj žena imigrantkinja i njihove malodobne djece u stalnom porastu. Na putu njihove harmonične integracije u novo društveno tkivo nalaze se brojne prepreke od kojih autorica spominje: jezične teškoće, postojanje predrasuda, društvenu nevidljivost žena strankinja, njihovu domestikaciju, profesionalnu dekvifikaciju te prinudni kolektivni identitet pospješivan nacionalnim ili monoetničkim asocijacijama. U školi kao instituciji koja uspostavlja odnos s majkama stranih učenika autorica vidi jedan od poticaja njihovog izlaska iz stanja društvene nevidljivosti a, isto tako, u multikulturalnim društvima i udrugama nalazi mogućnost jačanja subjektivnog identiteta žena imigrantkinja. Pred njima je, kao i pred imigrantima muškarcima, mukotrpan put etapnog prelaska od prvotne *teritorijalizacije* i posvajanja mentalnih mapa (novog) urbaniteta, preko *nativizacije* i razvoja suodnosa i simboličnih veza s autohtonim stanovništvom, do stvarnog »ulaska u grad«, do tzv. *ponovnog rađanja građanina/ki*.

KLJUČNE RIJEČI: feminizacija migracija, integracija, prekogranične migracije, rodna podjela zaposlenosti, žene imigranti, društvena nevidljivost žena, profesionalna dekvifikacija

Unutarnja diversifikacija (sve mnogobrojnije skupine različita etničkog podrijetla) i feminizacija (sve vidljivija prisutnost žena) dominantne su karakteristike migracijskih priljeva na Jug Europe, posebice onih u mediteranske zemlje Europske unije. Te karakteristike svojstvene su i migracijskim tokovima u Italiji, u kojoj se *univerzum migranti* sve više očituje kao heterogena i strukturalno diversificirana prisutnost ljudskih subjekata na nacionalnom tlu; taj univerzum obilježava različitost motivacija i iskustava, aspiracija, projekata i vitalnih silnica pojedinaca. Ono što objedinjuje populaciju migranata njihova je mobilnost u potrazi za boljim životnim uvjetima. Unutar te populacije, poput koncentrična kruga, nalazi se svijet žena imigrantkinja.

Prisutne već na marginalnan način šezdesetih godina 20. stoljeća, kada istraživanje fenomena imigracije u Italiji nije bilo rasprostranjeno ni posebno produbljeno, žene danas postaju socijalnim činiocima migracijskih projekata i kao takve više ne predstavljaju samo dodatnu kategoriju ovisnu o muškoj migraciji. Pojednostavljenoj dihotomiji kategorija koje u ženskim migrantskim skupinama vide ili slabije, pasivne subjekte, one koje čuvaju i prenose tradicionalne kulturne obrasce svojstvene patrijarhalnim zajednicama u zemljama podrijetla ili emancipirane osobe koje prihvaćaju modernizam i kulturne obrasce Zapada, danas valja pridodati mnoge studije o kompleksnoj lepezi društvenih činilaca koji utječu na život žena imigrantkinja u zemljama primitka. Njihova rastuća prisutnost u općoj populaciji sve više upućuje na proces stabilizacije migracijskoga fenomena na ljestvici višoj od one koja je bila okarakterizirana »naletom drugosti« i njegovim nenadanim prodorom u autohtono društveno tkivo. Nespremna na te promjene, Italija ih je proživljavala, i još ih doživljava, traumatično.

Unatoč konstantnom rastu u općoj kategoriji imigranata, prisutnost žena još bilježi manji porast od porasta muške populacije. Prema podacima Caritas (2001: 98), u kategoriji tražitelja novih dozvola boravka za 1999. muškarci sudjeluju sa 56%, a žene sa 43%. Ti podaci su sigurno rezultat činjenice što se tim potraživanjima pribrojilo 138.000 dozvola boravka kao rezultat zadnje »regularizacije« koja se u većini slučajeva (71%) odnosi na mušku radnu snagu. Međutim, prema istom izvoru, »ukoliko se iz općeg korpusa dozvola boravka isključe one koje su rezultat izdavanja dozvola nakon regularizacije, i ukoliko se promatraju samo dozvole boravka izdate novim pridošlicama koji pristižu iz različitih zemalja ne-članica Europske unije, prisustvo žena se situira oko 58%, što nije daleko od registrirane procjene za 1998. godinu, kada je taj broj iznosio 60,8%« (Caritas, 2001: 99). Promatramo li unutarnju strukturiranost kategorije »dozvole boravka«, populacija žena i muškaraca se razlikuje prema motivu zbog kojega je došla u Italiju; više od dvije trećine ili 72% muškaraca prispjelo je prvenstveno »zbog posla«; iz istog je razloga stigla trećina žena; druga trećina je stigla radi »obiteljskog sjedinjenja« (*ricongiungimento familiare*), a posljednja je trećina ženske populacije došla iz »drugih razloga« (studij, humanitarni motivi, religiozni itd.).

Podaci za 2001. godinu govore o 45,8 % žena u općoj populaciji imigranata koja je 31. 12. 2001. iznosila 1,600.000 osoba (Caritas Italiana, 2002: 12).

Masovna prisutnost žena u općoj populaciji imigranata koja gotovo kontinuirano utječe na opću nacionalnu demografsku sliku rezultat je promjena na globalnoj skali društvenih i ekonomskih obrazaca, bilo da se radi o zemlji podrijetla migranata, bilo o zemlji primitka. Naša namjera nije sagledati posljedice dubinskih promjena u emigracijskim zemljama, iako smatramo da bi se interes znanstvenih analiza migracijskih tokova morao usredotočiti i na dramatičnost socijalnog vakuuma koji ostaje kao trag masovnog odljeva stanovništva u zemljama u razvoju. Ovom prilikom smatramo nužnim napomenuti da te promjene potenciraju društvenu i ekonomsku krizu koja je već prisutna u tim zemljama i koja prethodi procesu emigracije.

Odlazak mnogih žena, nakon što je zemlju napustio znatan broj muške populacije, produbljuje krizu odnosa među rodovima unutar obitelji i ubrzava promjene unutar mreže rodnih suodnosa u emigracijskim zemljama. Istodobno, njihova prisutnost u zemljama primitka nije samo rezultat »obiteljskih sjedinjenja« poduprtih zakonima o

imigraciji, već i promjena proizvodnih odnosa, kako na nacionalnome, tako i na međunarodnom planu, te odraz promjena na tržištu radne snage koje sve više postavlja specifične zahtjeve za posao. Pokušat ćemo ukratko opisati osnovne karakteristike gospodarstva i tržišta radne snage tipične za zemlje europskog Juga koje su, poput Italije, najizloženije točke Zapada u dodiru s priljevom novih masa migranata unutar kojih prisutnost žena predstavlja nezaustavljivo rastuću kategoriju.

Žene unutar migracijskog projekta

U prikazu privrede Italije u kojemu ne smijemo smetnuti s uma regionalne razlike, vidljiv je porast tercijarnog sektora i smanjenje industrijskog sektora. Ta opća karakteristika popraćena je rastom tzv. »neformalne privrede« unutar koje je potražnja za ženskom radnom snagom značajna. Dinamici zakona nacionalnog tržišta odgovaraju unutarnje prestrukturacije na području ponude i potražnje radne snage koje izravno zahvaćaju doseljeničku radnu populaciju, spremnu pokriti tzv. nepokrivene niše ekonomije. Jedna od uopćenih shema »ustaljivanja rada« imigranata u određenim sektorima privrede promatrana kroz prizmu rodnih odnosa (*lavoro sessuato*) mogla bi izgledati ovako:

- 1) **poljoprivreda** (pretežno muška radna snaga, sezonski rad, životni uvjeti i smještaj nepovoljni);
- 2) **građevinarstvo i zidarski poslovi** (muška radna snaga, uvjeti rada teški, na otvorenom, tzv. crno tržište radne snage, nesigurnost, sezonski ugovori);
- 3) **industrijski sektor** (najčešće mala privredna postrojenja u bogatim regijama sjeverne Italije, rad donekle zaštićen, bolji uvjeti rada);
- 4) **turizam i hotelijerstvo** (muška i ženska radna snaga, rad u kuhinjama, čišćenje, rad na porti, konobarenje, catering i sl.; rad u većim gradskim središtima i turističkim mjestima, neformalna ekonomija, sezonski rad, nesigurnost);
- 5) **ulični prodavači** (muška radna snaga s izraženom etničkom pripadnošću: Marokanci, Senegalci, Egipćani, Kinezi, etničke skupine Bangladeša itd.; to je najvidljivije lice imigracije iz tzv. Trećeg svijeta, često izložene otvorenim manifestacijama netolerancije i rasizma);
- 6) **pomoć u domaćinstvima** (ženska radna snaga, često etnicizirana: imigrantkinje podrijetlom s Filipina, iz Ceylona, Sri Lanke, latinoameričkih i istočnoeuropskih država; s jedne strane dobro plaćen i siguran rad, a s druge izložen iskorištavanju i zlouporabi).¹

Ostale kategorije za koje je karakteristična prisutnost pretežno strane radne snage, kao primjerice **ribarstvo**, **radovi u luci**, u kamenolomima, **industrija seksa i prostitucija**, stručnjaci smatraju *intermedijalnim* ili *subsektorijalnim* kategorijama. Za neke od njih vežu se nove i stare mafije također etnicizirane, internacionalni biznis, organizirani kriminal te nova zanimanja poput *passeur-a*.

¹ Za detaljnije podatke o tipologiji rada imigranata u zemljama europskog juga vidi King (1998).

Kao što je vidljivo, postoje vrste posla koje se profiliraju ne samo na temelju etničke podjele, već i rodne. Tako smo svjedocima konstantnog porasta »ženskog rada« (kućne pomoćnice, domaćice, dadilje, *baby sitter*, *badanti*, njegovateljice starih, bolesnih i nemoćnih osoba, hendikepiranih, bolničarke, čistačice, žene zaposlene u industriji seksa i zabave). Unatoč podacima iznesenim na početku naše analize koji pokazuju da migrantkinje u Italiju dolaze podjednako »zbog posla« i »radi obiteljskog sjedinjenja«, valja napomenuti da najveći broj žena koji stiže u zemlju radi obiteljskog sjedinjenja, vrlo brzo počinje tražiti posao. Ponuda neformalne ili tzv. sive ekonomije u okviru koje se profiliraju gore navedeni sektori rodno diferenciranih poslova među kojima prevladavaju kućne pomoćnice (*colf – collaboratrici familiari* i *badanti* – njegovateljice starih i bolesnih) vrlo često izlaže imigrantkinje neugodnostima, diskriminaciji i društvenoj marginalizaciji. Istodobno, samostalna zarada pruža mnogima od njih mogućnost za izmjenu tradicionalnih uloga u okviru obitelji i zajednice etničkog podrijetla.

Muškarac (koji se dugo nalazio u središtu migracijskih istraživanja) reagira vrlo spremno u prilikama koje mu daju mogućnost interakcije u zemlji primitka. Njegovo ga radno mjesto (najčešće u industrijskom sektoru, u manjim privrednim jedinicama, u sektoru poljoprivrede, građevinarstva, brodogradnje, ribarstva itd.), unatoč nezanemarlivoj regionalnoj diferencijaciji, stavlja u suodnose s drugim muškarcem, imigrantom ili autohtonim stanovnikom. Unatoč limitiranim dinamikama koje mu dopušta njegovo radno mjesto, on uspijeva razviti elementarnu mrežu odnosa s pojedincima koji se nalaze u njemu sličnoj socijalnoj situaciji, s onima koji dijele (ili osporavaju) njegove brige, nelagode, uspjehe i aspiracije. On također uspijeva uspostaviti odnose s autohtonim stanovništvom (iako se najčešće radi o reduciranim sadržajima tih odnosa): s poslodavcem, predstavnicima sindikata, ostalim radnicima, pripadnicima drugih etničkih skupina itd. Sve ga to pretvara u *aktivnog društvenog čimbenika* integracijskog procesa u novim životnim uvjetima. Kad je riječ o ženama imigrantkinjama, situacija je drukčija: njihova prisutnost u zemlji primitka vrlo je često prikrivena, pa one postaju *nevidljivim društvenim činiocem*. Njihova mobilnost smatra se sekundarnom i uglavnom veže uz muškarca ili uz obitelj. Prema nekim autorima, žena imigrantkinja je podređena muškarcu imigrantu, marginalna na tržištu radne snage i ovisna o socijalnom radniku tijekom procesa integracije (Campani, 1999).

Smatramo da je takvo gledište o ženi imigrantkinji moglo biti važeće šezdesetih godina (u Sjevernoj Europi) i osamdesetih (u Italiji). Današnji migracijski modeli i zakoni o obiteljskom sjedinjenju koji pružaju priliku mnogim ženama da napuste zemlju podrijetla ne samo da im daju mogućnost kontrole odabira *cilja iseljenja*, već stavljaju ženu u središte integracijskih dinamika. Otkada se žene priključuju muškim članovima obitelji u inozemstvu, najčešće s malodobnom djecom, migracije od sporadičnoga i strogo funkcionalnoga, prerastaju u stalan i stabilan fenomen koji iznjedruje seriju pitanja vezanu uz potrebe i aspiracije koje život nosi. Dakle, ne radi se isključivo o imigrantu – radnoj snazi, već o cjelovitoj nedjeljivoj osobi: ženi, muškarcu, malodobniku. Zajedno sa subjektima – migrantima, raste složenost potraživanja koje obitelji imigranta ili pojedine osobe upućuju autohtonoj zajednici.

Smatramo važnim iznova napomenuti da prisutnost žena imigrantkinja u Italiji, kao i u drugim mediteranskim zemljama Europske unije, nije isključivo rezultat »obi-

teljskih sjedinjenja«, već i individualnih projekata iseljenja. Autonomija svjesnog odlučivanja o iseljenju za mnoge žene predstavlja mogućnost prevladavanja, već u samoj zemlji podrijetla, one prepreke koju stručnjaci označavaju dihotomijom *tradicija – modernitet* (potonji se odnosi na uvođenje zapadnih obrazaca života, masovno opismenjavanje i školovanje ženske djece, razvoj terciarnog sektora, mobilnost, urbanizaciju i sl.). Dolaskom u zemlju primitka, jednom započet naporan put prema modernizaciji često zaustavljaju partneri koji u ženi/majci vlastite djece traže potvrdu kontinuiteta patrijarhalnoga kodeksa ponašanja i njegovo prenošenje u novu sredinu ili tržište rada koje ženi nudi tradicionalne kućanske poslove, one koje autohtono žensko stanovništvo mahom napušta. Stoga se rad žena imigrantkinja u novom društvenom kontekstu odvija pretežno unutar kućnih zidova; radi se o poslovima koji ženu ne stavljaju u relaciju s drugim ženama koje se nalaze u istim društvenim uvjetima i pripadaju istoj ili sličnoj socijalnoj klasi, kulturnoj nadgradnji ili dobnoj skupini. Ta vrsta rada ne pruža sigurnost kontinuiteta; u najvećem broju slučajeva radi se o radu »na crno«. On nerijetko znači izloženost ženske radne snage rizicima nekontroliranoga i nemilosrdnog tržišta, različitim malverzacijama uključujući seksualnu kojoj se žene u stanju »pravne nesređenosti« nisu u stanju oduprijeti. Njihov rad ne štite sindikati ili zakonodavci, a zarada koja bi bila primjerena tržišnoj cijeni rada nije zajamčena. Sve to pretvara ženu imigrantkinju u ranjivu kariku migracijskog lanca. Unatoč teškom društvenom položaju koji od njih stvara sliku pasivnog objekta te svodi njihov identitet na prenositeljice tradicionalnog kodeksa i žrtve nove *domestikacije*,² mnoge doseljenice su uspjele uskladiti prilagodbu na tržišne uvjete rada s obiteljskim obvezama i istodobno osobno sazrijeti, što je pretpostavka prerastanja u aktivne subjekte integracijskog procesa. Prema mišljenju Giovanne Campani (autorica smatra da je to važeće za čitavo područje Mediterana), nije više moguća analiza migracijskoga fenomena prema starome ustaljenome modelu: »... s jedne strane muškarac – dominantan subjekt, bilo tržišta rada bilo integracijskih procesa, s druge pasivna žena čija je uloga vezana isključivo uz obitelj i prenošenje vrijednosti tradicionalne kulture podrijetla, dakle žena koja je u suprotnosti sa zapadnim modernizmom« (Campani, 1998: 6). Tradicija i modernitet su prisutni kako u zemljama podrijetla imigranata, tako i u zemljama primitka. Položaj žene imigrantkinje valja sagledati unutar rodnih odnosa koji nipošto nisu statični.

Trst: specifičnosti i kontekst promjene³

U Regiji Furlanija-Julijska krajina kontinuiran priljev imigranata usmjeren je uglavnom u gradove Trst, Gorica, Udine, tzv. granične gradove (gradove koji se nalaze u blizini državne granice). Pritom se valja prisjetiti da nije riječ o »običnoj granici«, već o schengenskoj granici, onoj koja dijeli zemlje Europske unije od zemalja koje su isključene iz integracijskih tokova, ili onih koje se, poput Slovenije, spremaju priključiti velikoj obitelji europskog Zapada u skoroj budućnosti (2004). Ta granica je ranjiva

² Pod tim tim pojmom se podrazumijeva povlačenje žena u kuću i ograničavanje na kućne poslove.

³ Vidi također Richter Malabotta (2001).

upravo u blizini Trsta, »grada spojnice« između dvaju svjetova.⁴

Granični grad nastanjen »graničnim stanovništvom«, Trst, gaji dvojak osjećaj prema novopridošlima.

Alarmantne brojke koje se svakodnevno objavljuju u dnevnom tisku i koje govore o masovnim imigracijama te osobito o tzv. skrivenim, ilegalnim ulascima u zemlju, potkrepljuju u dijelu građanstva osjećaj ugroženosti vlastitog identiteta, a u drugoga osjećaj straha od mogućeg pogoršanja kvalitete života.

Italija već godinama predstavlja za mnoge prvu »obalu nade«, no unatoč toj činjenici broj stranaca u odnosu na autohtono stanovništvo iznosi u prosjeku 2,8% dok je europski prosjek 5,4% (u Švicarskoj on doseže i 18%, a ni to se ne smatra krajnjom gornjom granicom imigracije). No, statističke procjene nisu dovoljne da neutraliziraju osjećaj »invazije«. Istodobno, brojčani odnosi su nužni kako bi se pojava svela na realnu dimenziju lokalnoga, nacionalnog, europskog ili svjetskog opsega i tako omogućila njezina kvantitativna i kvalitativna analiza. U tom kontekstu nam se čini interesantnim jedan od naslova tršćanskog dnevnog lista *Il Piccolo* koji donosi članak »Prihvatimo strance ili ćemo nestati« (Maranzana, 2000). Taj se napis odnosi na podatke koji ukazuju kako je samo uz pomoć imigranata, prvi put tijekom 1999. Trst imao pozitivni demografski saldo. Prema *Demografskom dosjeu (Immigrazione: Dossier Statistico)* koji izdaje rimski Caritas, regularnih je useljenika na području Trsta tijekom 2000. bilo 14.742, od kojih tzv. *comunitari* (građani zemalja Europske unije) čine 2.354, a tzv. *extracomunitari* (građani zemalja koje ne pripadaju Europskoj uniji) 12.388. Tim brojkama valja pribrojiti skrivenu, ilegalnu imigraciju čiji je omjer prema procjenama 4:1 u odnosu na legalnu imigraciju. Prema toj procjeni, brojke koje upotrebljavamo i koje ukazuju na prisutnost stranaca u gradu samo su vrh ledene sante. Što se tiče zemalja podrijetla, najbrojnija je imigracija iz bivših jugoslavenskih republika, odnosno nekih zemalja balkanskog područja: Srbija i Crna Gora (3115), Hrvatska (1160), Albanija (382), Slovenija (231), Bosna i Hercegovina (143), Makedonija (14). Slijede pripadnici kineskog podrijetla (2439), te afričkih zemalja – Senegal (92) i Somalija (87). Razlozi koji su u većini slučajeva nagnali stanovništvo da napusti vlastitu zemlju su ratovi koji su se rasplamsali na tlu bivše Jugoslavije, strahovita erozija albanskog društva, besperspektivna gospodarska situacija i bijeda.

Gornji podaci donekle se razlikuju od regionalnih podataka prema kojima su najzastupljenije zemlje po broju imigranata (njih deset) u Pokrajini Furlanija-Julijska krajina sljedeće: SAD (6162),⁵ Jugoslavija (6111), Hrvatska (4250), Albanija (4031), Slo-

⁴ Unatoč činjenici što se talijanska »istočna granica« desetljećima smatrala »željeznom zavjesom«, potrebno je prisjetiti se da je već 1955. sa Sporazumom u Udinama koji je bio potpisan između Italije i Jugoslavije i prema kojemu se pojas slobodnog kretanja pogranične populacije protezao na deset kilometara, došlo do prvog »probijanja leda« između jedne kapitalističke i jedne socijalističke države i da je time započet proces koji je kasnije doveo do fenomena »najotvorenije europske granice«. Prijelaz preko državne granice između Italije i Jugoslavije postao je masovnim fenomenom. Kao što navodi slovenski povjesničar Repe, samo tijekom 1976. tršćanska je regija zabilježila prolaz od 40 milijuna osoba od kojih 21 milijun s putovnicom i 19 milijuna s »propusnicom« (Repe, 1999: 226).

⁵ Taj se podatak odnosi ponajviše na američke građane zaposlene u NATO bazi u Avianu.

venija (2862), Bosna i Hercegovina (1578), Rumunjska (1511), Gana (1242), Kina (1067) i Maroko (876) (Caritas, 2001: 432). No, izuzmemo li gornji »netipičan« podatak koji se odnosi na američke građane zaposlene u NATO bazi u Avianu, ostale brojke potvrđuju liku o velikoj populaciji imigranata s područja Balkana.

Kako bi se bolje shvatilo useljavanje stanovništva iz zemalja bivše Jugoslavije, najprisutnije kategorije doseljenika u regiji, potrebno je iznova podsjetiti na prirodu talijansko-jugoslavenske granice, tzv. »vruće granice« u doba hladnog rata i godina »tršćanskog pitanja« kada se doista moglo govoriti o »željeznoj zavjesi«, o liniji podvojenosti koja je potom, šezdesetih i sedamdesetih godina prerasla u »najpropulzivniju membranu između dva suprotstavljena bloka«. Tijekom najmanje triju desetljeća upravo je na toj granici dolazilo do spajanja Istoka i Zapada. Mase jugoslavenskih građana svakodnevno su prelazile državnu granicu na vratima Trsta i, preplavljujući trgovačko gradsko središte, predavale se intenzivnom šopingu. Fizički »preplavljeno« jugoslavenskim kupcima, gradsko središte – *borgo teresiano*, nije doduše nikad bilo kulturološki asimilirano. Mase koje su prelazile granicu nekako su usvajale urbanu mapu grada i njegov civilizacijski duh. Geografska a prije svega ljudska blizina, poticale su na međusobnu komunikaciju i upoznavanje (iako ograničene naravi); ti elementi »bliskosti« pokazali su se presudnima za humanitarnu reakciju lokalnog stanovništva i bezuvjetan prihvata izbjeglica iz ratnih zona tijekom ratova 1991.–95., i za prihvata svih koji su bježali od bijede i besperspektivnosti prouzrokovane ratom.

Trst nije jedini grad koji je podnio nenadani nalet izbjeglica; bila je to cijela pokrajina Furlanija-Julijska krajina, a napose grad Udine s općinama Cervignano i Cividale koje su prerasle u prave prihvatne kampove. Novi naleti imigranata koji su pristizali s Jugoistoka Europe slijedili su pomicanje ratnih žarišta (Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Kosovo) te »seizmičkih gibanja« koja su potresala Albaniju, ona koja su prouzrokovana NATO-ovim bombardiranjem Kosova i Beograda, osiromašenje najslabijih društvenih slojeva, bijeg dezertera, ponajviše iz gradskih zona, besperspektivnost, opću nesigurnost u novonastalim nacionalnim državama itd. Sve to pridonosilo je da »izvanredno stanje« prouzrokovano nepredvidivom prisutnošću imigranata postane redovito. Nova imigracija znatno je ojačala tradicionalnu, već desetljećima prisutnu u Trstu, te je donijela nove tegobe i strahove te osjećaj iskorijenjenosti. Najviše se povećala srpska populacija u gradu, koju je srpska zajednica prihvatila i potpomogla. Ta je populacija još u porastu i sigurno je mnogo veća od službenog prikaza. Prema podacima tršćanske Policijske službe (*Questura*) o broju izdanih dozvola boravka, u gradu prebivaju 3984 osobe srpske nacionalnosti. Prema podacima novinara koji su se bavili problematikom tzv. *Balkan Towna*, trebalo bi ih biti 14.000–15.000. Postoji realna teškoća da se ta populacija iskaže stabilnom brojkom jer su često ti imigranti prisutni tek sporadično, prolazno, privremeno. Radi se o polutanima, imigrantima putnicima, »hibridnima«, o osobama koje ciklički smjenjuju boravak u Italiji s onim u Federativnoj Republici Jugoslaviji.

Izdane dozvole rada i boravka samo blijedo odražavaju stvaran broj srpske i ostale imigracije među čijim se redovima nalaze mnogi »ilegalni«. Njihov je socijalni status nevidljiv, ali fizička je prisutnost vidljiva i katkad utječe na identitet gradskog prostora. Kao primjer navodimo uočljive crvene lanterne izvješene pred kineskim trgovi-

nama i restoranima u središtu terezijanskog Trsta. Drugi je primjer jedan od središnjih gradskih trgova, Trg Garibaldi, koji je postao uobičajenim mjestom okupljanja srpskih imigranata, te je neslužbeno preimenovan u »Trg Milošević« ili »Trg Požarevac« (*piazza Milošević, piazza Požarevac*); iz Požarevca je podrijetlom najveći broj pridošlih Srba. Srpske radnike (u najvećem broju slučajeva radi se o muškoj radnoj snazi u potrazi za poslom »na crno«) je bez otpora i predrasuda prihvatila lokalna populacija; štoviše, općenito su smatrani *poželjnom imigracijom*. Radi se o cijenjenoj radnoj snazi zbog iskazane ozbiljnosti i radne sposobnosti, što se odnosi i na radnike iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Makedonije. Njihov je rad prije svega potreban u sektoru građevinarstva (zidarski poslovi) a vrlo često se i »izvozi« uz pomoć organiziranih privatnih autoprijevoznika na cijelo područje regije Furlanija i u Veneto (donedavno područja poznata po kvalificiranoj radnoj snazi baš u tom sektoru).

Za razliku od prvog vala izbjeglica iz Bosne (vrhunac je dosegnut u razdoblju 1995.–96.) za koje su izgledi za povratak u domovinu bili nesigurni i daleki, najveći broj oveće srpske imigracije živi istodobno u Trstu i u Jugoslaviji/Srbiji, što na izvjestan način ograničava proces integracije u novu društvenu sredinu. Najbrojniji zahtjevi te populacije za ulazak u Italiju odnose se na traženje posla. Ostvarena primanja bivaju samo djelomično uložena u zemlji trenutnog prebivanja (Italiji); prvenstven cilj je poboljšanje uvjeta života u zemlji podrijetla gdje uostalom živi ostatak obitelji, gdje se ulaže u izgradnju kuće, kamo se »jednog dana« želi vratiti... Interes za sudjelovanje u društvenom životu grada u toj je populaciji gotovo beznačajan; mreža neformalnih odnosa odvija se uglavnom u okviru zajednice nacionalnog podrijetla, u stanovima u krugu obitelji ili prijatelja, ili na otvorenim prostorima koji su postali »institucionaliziranim« mjestima susreta za određenu etničku skupinu (za srpsku populaciju Trg Garibaldi i prostori Radničkog i kulturnog udruženja Vuk Karadžić). Srpska ortodoksna crkva Svetog Spiridona⁶ nije samo značajno središte religioznoga i duhovnog okupljanja, već i povijesni činilac očuvanja srpskog identiteta u Trstu.

Hrvatska imigracija ima u Trstu duboke korijene. Hrvatsko slovo bilo je prisutno i u tisku na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, često uz druge slavenske jezike (*Talijanski rodoljub, Naša sloga, Balkan* itd.), a katkad i uz njemački i francuski. To jezično bogatstvo zamire dvadesetih godina prošlog stoljeća stupanjem fašizma na političku scenu. Specifičnost imigracije iz hrvatskih krajeva mogla bi se okarakterizirati brzom i razmjerno uspješnom integracijom, nerijetko i asimilacijom. Manje od kolektivnog identiteta, nju karakterizira individualnost migracijskih subjekata, njihovo osobno, ne skupno iskustvo, te isto tako osobno »utapanje« u dominantni kulturni obrazac. Katoličanstvo je također poticalo na asimilaciju pa posebna potreba za očuvanjem hrvatskog identiteta nije toliko izražena kao u pripadnika drugih vjeroispovijesti. Buđenje te potrebe javlja se istodobno s raspadom socijalističke Jugoslavije i buđenjem osjećaja nacionalne pripadnosti u matičnoj zemlji. Godine 1985. održava se prvi put misa na hrvatskom jeziku; ta se praksa ustalila pa se i danas uz misu mjesečno okuplja stara i nova populacija hrvatskih imigranata. Ne bi se moglo reći da je za nju karakteristična posebna vidljivost ili prepoznatljivost u gradu (radi se uglavnom o integriranim pojedincima,

⁶ O povijesti i položaju srpske i hrvatske (kao i slovenske, grčke i židovske) manjine vidi Benussi (2001).

često građanskog podrijetla), no uz napore koje je učinila Matrix Croatica⁷ (čiji je glas danas zamro) te Generalno hrvatsko veleposlanstvo koje promiče kulturne susrete na tzv. »trećem katu«,⁸ glas o kulturnom identitetu hrvatske manjine sve je prisutniji. Uz te oblike formiranja svijesti o nacionalnoj pripadnosti, manji broj Hrvata je osnovao Hrvatsku zajednicu u Trstu koja danas broji nešto više od stotinu članova.

Dotatna karakteristika imigracije iz europskog Jugoistoka koja se zatekla u Trstu jest i ta što, unatoč bogatoj etničkoj raznovrsnosti i nerijetko podrijetlu iz zaraćenih zona, preko granice nije preneseno ni jedno etnički obojeno konfliktno stanje. Do danas nije zabilježen ni jedan sukob između pripadnika različitih etničkih skupina koje žive u gradu. Na gradilištima, u luci, pri iskopavanju gradskih kanala i cesta u Trstu, u okolnim mjestima, kao i u raznim talijanskim gradovima, zajedno rade radnici različita etničkog podrijetla iz bivše Jugoslavije. Isto je i u trgovinama, radnim kancelarijama, uredima i znanstvenim institucijama. U radu transnacionalnih, međuetničkih udruga kao što su »Multi-etnica«, »Interethnos«, »Coordinamento degli Immigrati« (Koordinacijski savjet imigranata) sudjeluju podjednako Talijani, Kinezi, Kurdi, Argentinci, Iranci, Marokanci, Palestinci, građani Somalije, Senegala, Gane, Jamajke, Srbi, Hrvati, Makedonci, Bosanci, Albanci itd. U školama obveznog obrazovanja u istim klupama uz Talijane sjede učenici iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Hrvatske, Makedonije, Kine, Indije, Romi itd. U izvanškolskim aktivnostima mnogi učenici iz različitih kulturnih prostora bivše Jugoslavije kojima je potrebna pomoć u integracijskim procesima, u svladavanju jezika i školskoga gradiva rade sa stručnim osobljem, *kulturnim i lingvističkim medijatorima* hrvatskoga ili srpskog jezičnog područja. Dosad (osim u jednom slučaju) nije bilo roditelja koji bi prigovarali takvom radu, dapače, izvanškolska potpora učenicima koji trebaju prevladati ne samo jezične barijere vrlo je tražena, kako od strane škole, tako i od strane obitelji. Gradska knjižnica »P. A. Quarantotti Gambini«, osim što na policama drži knjige za djecu na različitim jezicima, povremeno organizira čitanje priča i pjesama na albanskome, kineskom, hrvatskom, srpskom i slovenskom jeziku.

Što se tiče učenika iz Bosne i iz drugih ratnih područja, njihov normalan proces integracije bio je usporen zbog jakih emocija koje prate takvu vrstu izbjeglištva. Traumatska stanja zbog nasilne iskorijenjenosti, rasulo obitelji, prisilna podijeljenost ili gubitak (smrt) čitavih obiteljskih jezgri odražavali su se na psihičkom stanju učenika. Oni su u školi bili srdačno primljeni, u društvu koje potiče ravnopravne odnose između domaće djece i djece imigranata, dok su po povratku »kući« (»kuća« je za mnoge značila prihvatni kamp) bivali vraćani u stvarnost izbjegličkoga života, u stanje neimaštine, nedaća i marginaliziranosti. Nesigurnost izbjegličkog statusa i neizvjesnost budućnosti odražavaju se na sposobnost uklapanja u školski život. Bilo je primjera da su djeca izbjeglica iz ratnih područja odbijala govoriti materinski jezik u javnosti, a katkad i u obiteljskom krugu, nastojeći tako nesvjesno izbrisati sjećanje na proživljenu patnju, gubitke, žalost.⁹ U tim slučajevima novi jezik se tumači ne samo kao *potreba*, već kao *bijeg*,

⁷ To je autonomni ogranak Matice hrvatske u Trstu osnovan 1998. godine.

⁸ Prostorije konzulata gdje se održavaju kulturni susreti hrvatskih doseljenika.

⁹ U svom istraživačkom radu Alice Parmiggiani navodi: »U slučaju djece izbjeglica traumatiziranih ratom postoji još jedan aspekt: 'Novi jezik i nova kultura daju osjećaj mogućnosti alternativnog svijeta u koji se

utočište. Takav pokušaj bijega nisu pokazivali samo učenici iz ratnih područja; njemu su također sklona djeca koja su neprestano podsjećana na nepovoljan socijalni status u kojem se našla njihova izbjeglička obitelj, status karakteriziran uvjetima odricanja te izrazitom socijalnom i kulturnom nesigurnošću.

Postoji i drugi element koji otežava potpunu integraciju u novi društveni kontekst; on se ne odnosi toliko na djecu, koliko na odrasle koji dolaze iz europskog Jugoslavije, napose na populaciju iz bivše Jugoslavije. Radi se o geografskoj blizini njihovih zemalja, novih država, koje su sve, više ili manje, u relativnom zaleđu Trsta. Ta blizina potiče neprekidne kontakte s domovinom, putovanja i emotivno sudjelovanje iseljenika u stvarnosti zemlje podrijetla, s dijelom obitelji koji je tamo ostao. Sve to utječe na neprestana vraćanja u vlastiti kulturni ambijent, onaj isti iz kojega se »izlazi« i koji se nastoji prenijeti u zemlju primitka. Istodobnost života u jednoj i drugoj kulturnoj sredini te razmjerna blizina zemalja o kojima je riječ, njeguju iluziju o povratku koji se stalno odgađa i koji se uvjetuje boljim ekonomskim i životnim prilikama u domovini. Njihova odsutnost, kao i krajnje nesigurna politička situacija, udaljuju povratak kao realnu mogućnost.¹⁰ Dvojnost aspiracija, ambivalentnost života »ovdje« i »tamo« te socijalna i društvena iskorijenjenost karakteristični su u većoj mjeri za imigrante koji dolaze s Balkana nego za one čije su zemlje daleko (zemlje središnje Afrike, Kine i dalekog Istoka, jugoistočne Azije ili Latinske Amerike).

Žene i obitelji imigranata u Trstu

Spominjući obiteljske nukleuse imigranata podrazumijevali smo prisutnost žena. Sveobuhvatno sagledavanje njihova položaja zahtijevalo bi dublju analizu. Ovom prilikom ograničit ćemo se na neka razmatranja koja smatramo važnim s obzirom na već spomenutu *feminizaciju imigracije* kao opću karakteristiku europskih migracijskih tokova. U tom okviru uočljiva je specifičnost Trsta i cijele pogranične zone: već više desetljeća dnevni prekogranični prelasci mahom ženske radne snage predstavljaju općepoznatu činjenicu. Radi se o migraciji koja je prethodila muškoj. Još od doba socijalističke Jugoslavije žene iz slovenske i hrvatske Istre su bile te koje su masovno prelazile granicu kako bi obavljale poslove kućnih pomoćnica u tršćanskim građanskim obiteljima. Radilo se, kao i danas, o toleriranom crnom tržištu radne snage jer karakter takva rada donosi ekonomsku dobit objema državama. U Italiji pokriva onu vrstu poslova koja nije privlačna autohtonoj populaciji i ne pridonosi porastu društvenog ugleda. Uključivanjem migrantica u te poslove ne opterećuje se zdravstveni i mirovinski fond države, njezina stambena politika i sl., budući da se žene o kojima je riječ, nakon obavljena posla vraćaju svojim kućama. S druge strane, takav posao pruža izvjesnu samostalnost

nastoji skloniti, nasuprot materinskom jeziku za koji se vežu sjećanja na tešku prošlost s kojom se mora svakodnevno suočavati. Pokazalo se da su mnoga djeca već od prvih susreta sa školskim i prijateljskim okruženjem naučila talijanski s iznimnom lakoćom, te uporno inzistiraju na njegovoj uporabi čak i u komunikaciji s braćom, s roditeljima, odbijajući vlastiti jezik i progresivno gubeći sposobnost njegove uporabe» (Parmeggiani, 1998: 151).

¹⁰ Odbijanje želje za povratkom izraženo je ponajviše kod izbjeglica čiji su domovi ili obiteljski nukleusi razoreni (vidi Fondazione Serughetti La Porta, 2000: 93).

ženi i povećava obiteljski proračun. Nerijetko se radi o prihodu koji je veći od prihoda redovno zaposlenog muškarca u domaćoj lokalnoj industriji. Tijekom ratnih godina 1991.–95. te u doba poslijeratne ekonomske krize praćene značajnim porastom nezaposlenosti, za mnoge se istarske obitelji doprinos ženske radne snage zaposlene preko granice pokazao spasonosnim.

Dnevna migracija žena ne jenjava ni nakon političkih i društvenih promjena u njihovim novim nacionalnim državama. Ono što se mijenja je prostorni doseg pograničnih migracija te njihova unutarnja struktura. Danas migracija istarskih žena prodire do udaljenijih regija talijanskog sjeveroistoka ili središta kao što su Veneto, Emilia Romagna, Lombardija, Piemont. Relativna »specijalizacija« u odnosu na podrijetlo je također plod novih političkih odnosa, pa tako slovenske žene iz obližnjih mjesta nastavljaju obavljati kućne poslove u tršćanskim domaćinstvima (na području Gorice i Udina), dok su se žene iz Hrvatske, odijeljene dvostrukom, novom (hrvatsko-slovenskom) granicom koja presijeca Istru, »udaljile« od mogućih radnih mjesta. Stoga se njihova ponuda prinudno diferencira. One sve više obavljaju poslove *badanti*, žena koje se brinu o starijim osobama, slabima i bolesnima, te obavljaju poslove kvalificiranih i nekvalificiranih bolničarki. One traže posao u udaljenijim krajevima jer su »kolegice« iz mjesta blizu granice tradicionalno privilegirane na tršćanskom području. Istodobno se pronalaze novi modaliteti rada kao što je rad u smjenama; obično žene same pronalaze »kolegicu« s kojom se smjenjuju svaka dva tjedna. Takav način rada im omogućuje prihvaćanje posla na većoj udaljenosti te neku vrstu »normalizacije« i kontinuiteta odnosa u obiteljskom krugu. Talijanska obitelj koja nudi radno mjesto tako dobiva sigurnu kontinuiranu njegu starih i nemoćnih, a zaposlenim se ženama daje mogućnost da radeći u smjenama predahnu od rada koji od njih često zahtijeva budnost i spremnost tijekom sva 24 sata. Privremeno udaljavanje od pacijenta pokazuje se psihološki nužnim i omogućava ženama putnicama povratak na posao s obnovljenom snagom. U toj »niši« ženske specijalizacije često nalazimo kvalificirane bolničarke.

Regionalnoj transgraničnoj migraciji žena pridružile su se mnoge doseljenice iz Srbije koje su stigle u grad s muževima tijekom zaoštavanja krize na Balkanu i ratova, uglavnom uzmičući pred bijedom i besperspektivnošću jugoslavenskog/srpskog društva. I one se zapošljavaju najčešće kao kućne pomoćnice (*colf*), u zadrugama (kooperativama), kao čistačice ili njegovateljice starijih osoba. Njihovo zapošljavanje je donekle otežano tradicionalnom prisutnošću istarskih Slovenki koje taj posao obavljaju desetljećima te slabijim poznavanjem jezika. Posljednji činilac privilegira Istranke koje su u pravilu dvojezične.

Sva istraživanja položaja žena doseljenica, ne samo ona koja su se bavila tom tematikom u Regiji Furlanija-Julijska krajina, ukazala su na važnost jezičnog činioca, njegov utjecaj na socijalizaciju u procesu integracije i položaj subjekata na tržištu rada. Nedovoljno poznavanje jezika prisiljava žene da se i u svakodnevnim i u iznimnim situacijama oslanjaju na muževe (što iznova stavlja u pitanje njihovu već dosegnutu samostalnost u emigracijskim zemljama) ili na druge žene iste nacionalne skupine koje su u daljoj fazi integracije te poznaju jezik. Kao primjer navodimo svjedočenje jedne Afrikanke:

»Kada sam stigla ovdje (...) morala sam ići liječniku. Morala sam uvijek voditi sa sobom muža ili jednu od prijateljica, moju sunarodnjakinju, da mi sve prevodi. I kod

kupnje namirnica tražila sam uvijek pomoć. Nisam mogla razgovarati sa susjedima; osim arapskog ja govorim francuski i engleski, a oni samo talijanski; nismo uspijevali komunicirati (...). Budući da nisam poznavala jezik, malo sam izlazila. To sam radila uvijek s mužem, i onda kad sam odlazila u nabavku» (RUE, 2000: 46).

Druga ispitanica, Kineskinja, izjavljuje:

»...znam vrlo malo talijanski, poznajem samo imena kineskih jela – ‘proljetni zamotuljci’, ‘sojini špageti’ i slično. Pokušala sam pohađati tečaj talijanskog, ali nisam se dobro osjećala jer nastavnica nije znala kineski. Kod kuće nastojim sama učiti; teško je...« (RUE, 2000: 46).

Jezični tečajevi potiču dvojake osjećaje jer ne rješavaju osnovne probleme: »ne interesira me pohađanje tečajeva, tj. to mi smeta; ja želim raditi da zaradim; to je ono što me najviše zanima. Potom, želim studirati pravo kako bih pomagala ljudima, samo kad bih mogla staviti na stranu dovoljno novca za studij (...). Studirati da pomognem onima koji pate, koji doživljavaju nepravdu... Da nešto učinim, ne kao neki iz moje zemlje koji nisu htjeli ništa učiniti (...) i zbog toga napuštamo zemlju...« (RUE, 2000: 49).

Napori za uspješnu integraciju nailaze na mnoštvo prepreka. Jedna od njih je nepoznavanje jezika, a druge su stereotipi i predrasude etničkog i seksualnog predznaka. Zbog njih mnoge strankinje doseljenice osjećaju zazor autohtonog stanovništva. Katkad nepovjerenje prema njima prerasta u prave slučajeve diskriminacije i rasizma. Nakon takvih epizoda nije lako uspostavljati pokidane niti međusobnog poštovanja. Eto što iznosi jedna ispitanica afričkog podrijetla:

»Za mene su problemi oni koji su vezani za nepovjerenje. Ako si crn, nepovjerenje je veće... na primjer, teško je naći posao u nekoj prodavaonici. Zatim, postoji problem jezika; teško je dobiti neko bolje radno mjesto ako ne govoriš dobar talijanski... a onda, da bi mogao raditi u nekom uredu, mora se imati kvalifikacija. Strancima se uglavnom ne priznaje njihov studij i ne preostaje im šansa osim: ili ideš u tvornicu, ili prati stubišta« (RUE, 2000: 51).

Nepriznavanje diploma i stručnih titula daljnja je prepreka za harmonični ulazak u autohtono društvo stranaca koji posjeduju oprobane sposobnosti profesionalnoga i intelektualnog tipa.

U mnogim slučajevima ženska imigracija nas suočava s tim rastućim fenomenom: u šarenoj populaciji useljenika sve više nailazimo na pojedinke/ce s visokom stručnom spremom, na one koji/e su završili/e više škole, koji/e imaju fakultetske diplome a koje tržište (ponajčešće »crno«) primorava da zanemare ili posve izbrišu stečena znanja i sposobnosti. Radi se o *profesionalnoj dekvalifikaciji*, tipičnoj za žensku imigraciju. Nadilaženje toga fenomena trajat će dugo, a uvjetovano je međunarodnim bilateralnim ili multilateralnim odnosima koji reguliraju priznavanje stručnih zvanja i diploma. U međuvremenu mnogi stručni potencijali imigranata bivaju poništeni. Ta činjenica potiče osjećaj frustracije i višestruke nelagode u osoba koje su njome zahvaćene te snose posljedice. O tome govori sljedeće svjedočanstvo:

»Provela sam šest godina na fakultetu. Potom sam diplomirala i radila u struci godinu dana. Radila sam i na doktoratu kad sam se udala i u zadnji čas sve napustila;

svoju budućnost, svoj posao, svoj studij (...). Ovdje osjećam da ne vrijedim ništa, da me nitko ne cijeni; kod nas dolje, imala sam visoki status, ovdje mi kažu da marokanska diploma nije priznata... Sve me to baca u očaj» (RUE, 2000: 47).

O istoj problematici govori istraživanje provedeno na uzorku Albanci u Milanu:

»Poslovi kućne pomoćnice u potpunosti su neprimjereni ženama koje posjeduju srednju i višu stručnu spremu ili onima koje imaju dugogodišnje provjereno iskustvo na kvalificiranim radnim mjestima. U Albaniji je školovanje vrlo važno, stoga činjenica da njihov studij i diplome u Italiji nisu priznati baca mnoge u malodušnost. (...) Žene koje su morale napustiti posao u Albaniji danas žale za njim, jer ih je on ispunjavao, no prije svega zato što su obavljale poslove adekvatne postignutoj stručnoj spremi. Istodobno, svjesne su činjenice da su, iako u Italiji obavljaju poslove koji pružaju malo zadovoljstva, uspjele toliko poboljšati vlastiti ekonomski položaj koliko im njihova zemlja ne bi bila u stanju omogućiti« (Maggioni, 2000: 161).

Za mnoge imigrantkinje socijalni položaj koji su uspjele izboriti u zemlji primitka nije vezan isključivo uz prihod niti predstavlja linearni parametar: s jedne strane napredak, s druge gubitak. Radi se obično o mješavini obaju elemenata, mješavini koja je prisutna i onda kada se radi o tzv. »uspjeloj« ili »harmoničnoj integraciji«.

Za one žene, a to možemo promatrati na primjeru imigrantkinja u Trstu, koje obavljaju kućne poslove između četiri zida u domovima talijanskih obitelji i potom se vraćaju u svoje iseljeničke domove gdje nastavljaju s obavljanjem kućanskih i majčinskih poslova, karakteristična je *društvena nevidljivost*. Za njihovo postojanje se zna, ali one se ne primjećuju. Za njih je rad prestao biti značajnim činiocem socijalizacije i društvene integracije. To ne vrijedi samo za žensku imigraciju, već za sve socijalno isključene i marginalizirane, za novu sirotinju, rastuću kategoriju u današnjoj Europi (Tienda, Booth, 1991). Tek onedavna se u udrugama imigranata čuje ženski glas i njihova prisutnost postaje vidljivija. Njihov društveni angažman zahtijevaju prije svega škole koje su svjesne da za uspješnu integraciju stranih učenika nisu dovoljni odnosi škola – učenik, već je odlučujuća suradnja s obitelji što se prije svega očekuje od majki. Na taj način škola preko djeteta postaje pokretač koji stavlja žene u kontakt s institucijom; ona favorizira međusobne kontakte majki stranih učenika, bilo da se radi o istoj ili različitoj etničkoj pripadnosti. Škola ih prisiljava da one iz vlastite nevidljivosti prošire mrežu socijalnih kontakata, ulaze u javne zgrade ne samo obrazovnog tipa (uredi, zdravstvene stanice, sindikati, policija i sl.). Sljedeći korak jačanja njihovih potencijala vezan je za osnivanje udruga, domovinskih klubova, društava, zadruga, ženskih poduzeća itd. Taj mikrokozmos, nužan za održavanje identiteta imigranata, pothranjivanje osjećaja pripadnosti, afirmaciju njihove kulture u okviru nacionalne autohtone kulture, dragocjen je prostor koji ublažava nostalgije i dopušta ispreplitanje životnih priča, ali istodobno može predstavljati rizik. Radi se, naime, o još jednom odvajanju doseljeničke od starosjedilačke populacije (ostale se ostvaruju na radnome mjestu, mjestu stanovanja, obavljanja kulta i sl.). Prema mnogima, takva vrsta monoetničkih udruga vodi *getoizaciji*. Drugi rizik, na što nam ukazuju i ispitanice u istraživanju koje je provedeno na području Regije, jest prešutan i gotovo prinudni *kolektivni identitet*. Taj tzv. *prirodni, genetski identitet* na koji apeliraju etničke zajednice i udruge umanjuje, ako i ne briše, slobodan izbor oblika ljudskih odnosa. Navest ćemo što o tome misli ispitanica

podrijetlom iz Maroka:

»Ovdje u Italiji sam upoznala prijateljice iz Maroka. Bila sam prisiljena upoznati ih, jer sam bila sama. Ne radi se o spontanim prijateljstvima, onim kakve imam u Maroku« (RUE, 2000: 37).

Smatramo da model međuetničkih društava koja se temelje na autonomnoj odluci pristupa oslobođenog etničke prisile, dakle *kolektivnoga homogenog identiteta*, miješanih udruga koje obuhvaćaju pripadnike različitoga nacionalnoga i kulturnog podrijetla kao i autohtone građane, može predstavljati jednu od alternativa novim, sve vidljivijim odvajanjima u talijanskom društvu. Na tlu cijele Italije, a posebice u pokrajini Toskani, Piemontu i Lombardiji, broj međuetničkih udruga i zadruga je u stalnom porastu. Najprije je u Trstu osnovana udruga »Multietnica« (1998); slijede »Udruga kulturnih medijatora Interethnos« (2000) te »Koordinacijski odbor useljeničkih udruženja« za područje Trsta, osnovan 2001.

Mješovite udruge odraz su demografskih i kulturoloških promjena koje se ostvaruju u pluralnom društvu, »osuđenom« na transformaciju vlastita identiteta, na *interkulturalnost* koja ne znači drugo do ispreplitanje života u kompleksnom socijalnom tkivu zemlje u kojoj bi se hod autohtonih građana i imigranata trebao odvijati zajedno i gdje razmjena saznanja i kulturnih obrazaca postaje sve više svakodnevicom koja pretpostavlja obostrano miješanje.

Jačanje identiteta žena u svim životnim sferama, ne samo u radnoj, predstavljat će i za budućnost Trsta jedan od ključnih elemenata strukturalnih promjena društva koje ne može zaobići svijet imigranata.

* * *

U ovom smo radu nastojali sagledati neke od karakteristika fenomena migracijskih tokova koji zahvaćaju europski Jug te posebno skrenuti pažnju na područje grada Trsta, pograničnoga grada koji zbog svog položaja i prošlosti (p)ostaje značajnom privlačnom točkom za dolazak novih imigranata. Uglavnom smo se osvrnuli na populaciju doseljenika iz zemalja bivše Jugoslavije koja, uz useljenike albanskoga i kineskog podrijetla, predstavlja najbrojniju skupinu stranaca u gradu te kao takva utječe na redefiniciju njezove identiteta. U tom kontestu podsjetili smo na povijesnu važnost odnosa Italije i socijalističke Jugoslavije te na specifičnu težinu koju je u tim odnosima imao grad Trst. Njezova transformacija – od željezne granice do propulzivne membrane – proizvela je posebnosti u načinu prihvata mnogih izbjeglica s Balkana i iz drugih područja koja su, potresana dubokim političkim i gospodarskim promjenama, postala stalnim emigrantskim ishodištima i uzrocima populacijskih pomaka u Europi. Tržište koje su Trst i njegova okolica, kao i neka druga pogranična mjesta, otvarali strancima proizvelo je specifične kategorije posla među kojima vidljivo mjesto zauzimaju poslovi vezani uz dnevne prelaskе preko dviju ili više nacionalnih granica. Tu vrstu »pendolarizma« (polutanstva, dnevnih migranata) tradicionalno pokriva ženska radna snaga. Feminizaciji migracija te društvenoj nevidljivosti žena strankinja također smo posvetili pažnju.

Unatoč posebnosti područja kojim smo se bavili, smatramo da postoje određeni (pred)uvjeti koje autohtono društvo postavlja pred sve strance, a koji dopuštaju neku

vrstu »ulaska u grad«, bilo da se radi o simboličnom ili stvarnom ulasku. Prema shemi koju predlaže sociolog Adel Jabbar (1999: 37) (navodimo je ovdje u pojednostavljenu obliku), etape koje pojedini stranac mora prijeći na putu do novog »rođenja građanina«¹¹ su sljedeće: *stabilizacija* ili *teritorijalizacija*; *urbanizacija*, tj. jedna vrsta posvajanja mentalne mape lokaliteta/grada koja priprema proces *nativizacije* te, na kraju, glavna težnja svih imigranata – *postajanje građaninom de facto*. Samo posljednja instanca, koja pretpostavlja svakodnevnu interakciju autonomnih subjekata, svjesnih članova ljudske zajednice, obilježava istinit »ulazak u grad« – uzet ovdje kao simboličan, opći pojam kojim se označuje ulazak u novo društvo. Mnoge skupine imigranata koje smo imali prilike promatrati i upoznati nalaze se na prvim stubama te mukotrpne ljestvice. Na tom je putu hod žena još usporeniji od hoda muškaraca, no svi pokazatelji govore da je on uporan i nezastavljiv i, što je vrlo važno, sve samosvjesniji.

LITERATURA

- BENUSSI, Cristina (ur.) (2001). *Dentro Trieste. Voci e volti di ebrei greci, sloveni, serbi, croati*. Trieste: Hammerle editori.
- CAMPANI, Giovanna (1999). *Immigrant Women in Southern Europe: Social Exclusion and Gender*, radni referat na Međunarodnoj konferenciji »Non-military aspects in security in Southern Europe: Migration, employment and labour market«, Santorini, Grčka, 19–21. rujana 1999.
- CAMPANI, Giovanna (2000). *Genere, etnia e classe. Migrazioni al femminile tra esclusione e identità*. Pisa: Edizioni ETS.
- Caritas (2001). *Immigrazione: Dossier Statistico 2000*. Roma.
- Caritas (2002). *Immigrazione: Dossier Statistico 2001*. Roma.
- Caritas Italiana – Fondazione Migrantes (2002). *Anticipazioni Dossier Statistico*. Roma.
- Fondazione Serughetti La Porta (2000). *Donne migranti: un mosaico di esperienze, occasioni, progetti*. Bergamo.
- JABBAR, Adel (1999). »Ali dagli occhi azzurri non sa che deve nascere di nuovo«, *Dialogica*, Trento, br.10, prosinac.
- KING, Russel (1998). »Towards a Pattern of Immigration into Southern Europe«, u: Malcolm Anderson i Eberhard Bort (ur.). *Schengen & the Southern Frontier of the European Union*. Edinburgh: International Sciences Institute, University of Edinburgh, str. 115–140.
- MAGGIONI, Stefania (2000). *Immigrazione al femminile: donne albanesi a Milano*, (diplomski rad). Milano: Università di Milano.
- MARANZANA, Silvio (2000). »Accogliamo gli stranieri o spariremo«, *Il Piccolo*, Trieste, 22. studeni 2000.
- PARMEGGIANI, Alice (1988). »Considerazioni sull'inserimento di alunni provenienti dalla ex Jugoslavia nelle scuole d'obbligo della provincia di Udine«, *Plurilinguismo*, Udine, br. 5.
- REPE, Božo (1999). »Confini aperti e stile di vita in Slovenia dopo la seconda guerra mondiale«, *Quale storia*, Trieste, br. 1, lipanj.

¹¹ Jabbar upotrebljava pojam *cittadinizzazione*, neuobičajen u talijanskom jeziku, koji nema odgovarajućeg prijevoda u hrvatskome, a odgovarao bi *dugom putu postajanja građaninom*.

RICHTER MALABOTTA, Melita (2001). »Immigrant Groups from Southeastern Europe in Trieste«, u: Nada Švob-Đokić (ur.). *Redefining Cultural Identities: Southeastern Europe*. Zagreb: Culturelink, Institute for International Relations, str. 117–129

RICHTER MALABOTTA, Melita (2002). »Dal contesto generale alle particolarità regionali. Riflessione sull'immigrazione femminile a Trieste«, u: Everardo Minardi i Carlo Zingaretti (ur.). *Per una sociologia dell'ospitalità*. Ravenna: Il Mappamondo.

RUE: Risorse Umane Europa (2000). *Donne immigrate e diritti di cittadinanza*, (istraživanje). Trieste: Regione Autonoma Friuli-Venezia Giulia.

TIENDA, M., BOOTH, K. (1991). »Gender, Migration and Social Change«, *International sociology*, New York, god. 6, br. 1, str. 51–72.

Melita Richter Malabotta

FEMINIZATION OF MIGRATION ROUTES AND INTEGRATION ASPECTS IN TRIESTE AREA AND FRIULI-VENEZIA GIULIA REGION

SUMMARY

Italian society is going through deep structural demographic and cultural changes whereby its emigration pattern has been reversed to the extent that the country is now experiencing intensive immigration. Pre-supposing the two basic characteristics of the migration routes which have become visible in the last decade – namely *feminization* and *internal diversification* of universal migrant, this article has tried to show the market typology (a characteristic not only of Italy but other Mediterranean countries of the EU) which contributes to the gender differentiation of the foreigners' work, paying special attention to the position of an immigrant woman in the integration process into the native community. In that context, the analysis is directed towards the Friuli-Venezia Giulia Region and the town of Trieste which have proved themselves to be unique in their acceptance of newcomers, among whom the most numerous being the ex-Yugoslavian (mainly Serbian) population. Issues which have been touched include the recent history of dynamic Italian-Yugoslav relationships, the importance of the border, the daily cross-border migration mostly performed by the female workforce and the multiculturalism of Trieste as a border town. The so-called stable migration going through "family unification" has also been observed, a process responsible for the constant rise in the numbers of immigrant women and their underage children. In the way of their harmonic integration into the new society stand numerous obstacles: the language barrier, prejudice, the social invisibility of foreign women, their domestication, professional disqualification and coerced collective identity enforced by national or monoethnic associations. In school – an institution that forms a relationship with the foreign students' mothers – attempts are being made to break free from this state of social invisibility. Similarly, in multicultural associations and societies, immigrant women have the opportunity to reinforce their individual identity. These women, along with their male counterparts, are faced with a difficult transmission period from the first *territorialization* phase and the adoption of mental maps of a new urban landscape through *nativization* and the development of co-relationships and symbolic connections with the native population, until they reach the "gateway to the city", i.e. the *rebirth of citizens*.

KEY WORDS: feminization of migration, integration, cross-border migrations, gender classification of employment, social invisibility of women, professional disqualification

Melita Richter Malabotta

FÉMINISATION DES COURANTS MIGRATOIRES ET ASPECTS DE L'INTÉGRATION DANS LA RÉGION DE TRIESTE ET FRIOUL-VÉNÉTIE JULIENNE

RÉSUMÉ

La société italienne traverse de profondes transformations dans sa structure démographique et culturologique: jadis pays d'émigration, elle connaît aujourd'hui une intense immigration. Constatant deux caractéristiques fondamentales des courants migratoires, de plus en plus visibles au cours de la dernière décennie, à savoir la *féminisation* et la *diversification interne* de l'univers des migrants, cet article s'efforce de présenter la typologie du marché (caractéristique non seulement pour l'Italie mais aussi pour les autres pays méditerranéens de l'Union Européenne), qui favorise la répartition selon les sexes des emplois assumés par les étrangers, et se penche plus particulièrement sur la condition des femmes immigrantes dans le processus d'intégration au sein de la communauté autochtone. L'analyse porte sur la région de Frioul-Vénétie Julienne et la ville de Trieste, qui présentent des particularités quant à l'accueil de migrants, dont la majorité est issue des pays de l'ex-Yougoslavie (principalement la Serbie). L'auteur fait un rappel sur l'historique récente de la dynamique des rapports entre l'Italie et la Yougoslavie, sur l'importance de la frontière et les migrations frontalières quotidiennes, qui concernent essentiellement la main-d'oeuvre féminine, et enfin sur le caractère multiculturel de Trieste en tant que ville frontalière. L'article se penche également sur la migration dite stable, en croissance à la faveur des « regroupements familiaux », qui font que le nombre de femmes immigrantes avec leurs enfants en bas âge est en constante augmentation. La voie qui mène à leur intégration au nouveau tissu social est semée d'embûches, à savoir entre autres: les difficultés linguistiques, les préjugés, l'invisibilité sociale des immigrantes étrangères, leur domestication, la déqualification professionnelle et l'adhésion forcée à une identité collective, favorisée par les associations nationales et monoethniques. L'auteur voit dans l'école, en tant qu'institution établissant un rapport avec les mères des élèves étrangers, un des facteurs incitant ces femmes à sortir de leur invisibilité sociale, mais considère aussi les associations multiculturelles comme éléments pouvant renforcer l'identité subjective des immigrantes. Celles-ci, de même que les immigrants masculins, doivent parcourir le pénible chemin qui mène de la *territorialisation*, première étape d'acquisition des cartes mentales d'une (nouvelle) urbanité, à la *nativisation* et au développement de relations et liens symboliques avec la population autochtone, pour finalement aboutir à la véritable « entrée dans la ville », désignée comme leur *nouvelle naissance de citoyen(ne)*.

MOTS CLES: féminisation des migrations, intégration, migrations frontalières, répartition du travail selon les sexes, femmes immigrantes, invisibilité sociale des femmes, déqualification professionnelle